

Drifts- og samfundsøkonomiske Virkninger af det danske Landbrugs Mekanisering.

En Udlændings Betragtninger.

Af Dipl.-Hl. Reinhard Rothe, Braunschweig.

Forord.

Gennem hyppige Besøg i Danmark i Aarene 1933—39 havde jeg Lejlighed til at lære Danmarks økonomiske og sociale Forhold at kende. I Særdeleshed har jeg gennem Besøg paa nogle større Gaarde i Sommeren 1939 faaet mange Spørgsmaal klarlagt og samlet nyttige Erfaringer, som har fundet Anvendelse i nærværende Afhandling. Iøvrigt har jeg beredvilligst fra Det kgl. danske Gesandtskab i Berlin og Det landøkonomiske Driftsbureau i København saavel som fra Det statistiske Departement modtaget værdifuldt Materiale og alle ønskede Oplysninger.

I.

En Landbrugsbedrift maa ikke opfattes alene som et forretningsmæssigt Foretagende. Ganske vist skal ogsaa Landbrugsbedriften være „rentabel“, den skal „betale sig“, men det landbrugsmæssige Produktionssted har dog en meget vigtigere Betydning: det er Befolkningens Livsgrundlag. Dette gælder ikke alene, fordi det leverer Planteavls- og Husdyrbrugsprodukter til Befolkningen, uden hvilket Folket heller ikke vilde kunne udføre sit Arbejde og leve sit Liv, men ogsaa set fra et befolkningspolitisk Synspunkt (ved at afgive Befolkningsoverskudet til Byerne) saavel som med Hensyn til Plejen af Bondekulturen indtager Landbrugserhvervet en Særstilling i et Lands Erhvervsliv.

I Øjeblikket lyder Stemmer, som siger, at Danmark for Tiden staar ved et Vendepunkt: Danmark staar nu paa Skillevejen og maa vælge, om det vil være et Industri- eller et Landbrugsland. Professor *Warming* gik i en Afhandling (i Pjecen „Die Industrialisierung Dänemarks unter besonderer Berücksichtigung der Landwirtschaft“. Kiel 1936) saa vidt som til at sige: „Omkring Aarhundredskiftet blev der i Tyskland ført en Diskussion om Spørgsmaalet „Landbrugs- eller Industrieland“, og det var Industrien, der sejrede. Danmark staar nu (i 1936) ved et tilsvarende Vendepunkt, og det er min Overbevisning, at Resultatet vil blive det samme“. Hvis denne Profeti blev til Virkelighed, vilde det betyde en stor Fare. Forholdene i Tyskland har vist, at en ensidig Begunstigelse af eet Erhvervsomraade (altsaa f. Eks. Industrien) er ugunstig, og at der kun ved en Udligning mellem Industri og Landbrug (der vil føre til en øget Mekanisering af Landbruget og et voksende Samarbejde mellem disse to Erhvervsomraader) vil kunne findes en Udvej ud af Krisen. Ogsaa Danmark vil kun kunne overvinde denne Krise, hvis det kan tilvejebringe en Udligning mellem Industri og Landbrug. Efterfølgende Afhandling skal søge at vise, hvorledes en saadan Udligning kan finde Sted.

II.

Først skal belyses, i hvilket Forhold de enkelte Ejendomsstørrelser staar til hinanden (Kapital, Bruttoudbytte, Driftsomkostninger — herunder skelnes mellem Maskinomkostninger og Arbejdsomkostninger —, Nettoudbytte og Rentabilitet). Det drejer sig altsaa om en rent driftsøkonomisk, forretningsmæssig Undersøgelse, som skal have til Formaal at vise, om der vil kunne naas en bedre Rentabilitet gennem en øget Mekanisering. Den samfundsmæssige Virkning af øget Mekanisering vil blive behandlet i Afsnit III.

Beregningerne støtter sig til Det landøkonomiske Driftsbureaus Opgørelser for Aarene 1933/34—1936/37.

En Undersøgelse af et Lands landbrugsmæssige Struktur paa Grundlag af Statusopgørelser maa naturligvis have den Skavank, at kun saadanne Forhold vil kunne belyses, som kan angives ved et maaleligt Størrelsesforhold. Ting, som ikke talmæssigt kan udtrykkes, saaledes som f. Eks. Driftslederens personlige Indflydelse paa Bedriften eller Arbejdsbesparelse ved Mekanisering, er saaledes ikke til at angive. En Udjævning af Forskelle fremkaldt af de enkelte Driftslederes ulige Dygtighed vil dog ske derved, at det altid er større Grupper af Ejendomme og ikke Enkeltbedrifter, der stilles op mod hinanden. En yderligere Mangel er det, at Tallene i Statusopgørelsen er Sluttal; de giver et nøje Billede af, hvorledes de enkelte Ejendomsstørrelser forholder sig til hinanden paa een bestemt Dag, sædvanligvis den første og sidste Dag i et Regnskabsaar. Dette er begrundet i selve Statusopgørelsens Væsen, idet den er et Slags Modstykke til den løbende Bogføring. Statusopgørelsens Tal kan kun sige os, paa hvilken Maade, Forholdene stiller sig for en bestemt Ejendomsstørrelse ved Slutningen af et Driftsaar, men vi kan ikke konstatere, hvilke Aarsager, der ligger til Grund for disse Tal, og hvilket Forløb, Udviklingen har haft i Driftsaaret. Trods disse Skavanker giver de af Statusopgørelserne uddragne Tal dog en Oversigt over det danske Landbrugs Stilling i de 4 Regnskabsaar og viser, hvor stort det gennemsnitlige Nettoudbytte har været i disse Aar, og under hvilke Forudsætninger, det er tilvejebragt.

Til Forstaaelse af de efterfølgende Undersøgelser maa der dog henvises til den overordentlig varierende Udvikling af Landbrugets Prisforhold. Af Det landøkonomiske Driftsbureau's Opgivelser fremgaar nemlig den betydningsfulde Kendsgerning, at Prisudviklingen for Landbrugets Produkter paa den ene Side og for Landbrugsmaskinerne og de i Landbruget betalte Lønninger paa den anden Side er meget forskellige, idet Prisen paa Landbrugsprodukterne paa ingen Maade har fulgt Prisen paa Maskiner og Lønninger. Priserne er steget paa følgende Maade:

	Prisstigningen 1933/34 — 1936/37 i %
Landbrugsprodukter	ca. 33,5
Landbrugets Arbejdslønninger	" 31,5
Landbrugsmaskiner	" 12,5

Maskinpriserne har i det store og hele tilpasset sig til Danmarks nuværende økonomiske Forhold og Prisudvikling, idet de kun er steget med 12,5 pCt., medens dette endnu ikke er sket i samme Udstrækning med Hensyn til Priserne paa Landbrugsprodukter og de i Landbruget betalte Lønninger. Naar Indextallene for Tiden før Verdenskrigen (1909—14) sammenlignes med Indextallene for Aaret 1936/37 ses det, at Prisen paa Landbrugsmaskiner, men ikke Landbrugsprodukter, omtrent svarer til det almindelige Prsniveau:

Indextal	1909/14	1936/37
Landbrugsprodukter	100	130
Landbrugsmaskiner	100	209
Landbrugets Arbejdslønninger	100	208

De danske Landmænd er altsaa igennem de forholdsvis lave Priser, som de opnaar for deres Produkter paa Markedet, nødt til at være meget nøjeregnende med Hensyn til Anskaffelse af Maskiner og maa ogsaa være meget sparsomme med Hensyn til at holde fremmed Arbejdskraft. Denne Kendsgerning maa der i de nu følgende Undersøgelser tages Hensyn til, idet det er det Grundlag, paa hvilket det skal undersøges, hvorledes Maskinomkostninger og Arbejdsomkostninger øver Indflydelse paa Nettoudbyttet, og i hvilket Forhold disse to Driftsomkostnings-Grupper staar til hinanden.

Med Hensyn til Kapitalen viser denne Oversigt det bekendte Forhold, at Smaabrugene binder betydeligt større Beløb pr. ha end de store Brug. Bruttoudbyttet er aftagende med voksende Ejendomsstørrelse; i Smaabrugene er det over dobbelt saa stort som i Brug paa over 100 ha og overstiger det gennemsnitlige Bruttoudbytte med 32 pCt. Dette beror i Hovedsagen paa det større Hønsehold, Svinehold og Kvæghold. Men ogsaa Driftsomkost-

Oversigt over Maskinomkostninger og Arbejdsudgifter i Kr. pr. ha for de forskellige Ejendomsstørrelser i Aarene 1933/34—1936/37:

Ejendomsstørrelse	under						Gnst.
	10 ha	10-20 ha	20-30 ha	30-50 ha	50-100 ha	over 100 ha	for alle Brug
1) Kapital 1934	2632	2080	1926	1700	1605	1569	1948
" 1937	2748	2213	1944	1842	1702	1673	2076
1934/37 i Gens.	2694	2120	1921	1771	1658	1606	2001
2) Bruttoudbytte 1934 ...	792	571	512	449	415	369	532
" 1937 ...	876	669	563	523	478	456	616
Steget med pCt.	11	17	10	17	15	24	16
1934/37 i Gens.	849	626	539	491	454	416	579
3) Driftsomkostninger 1934	705	502	442	382	347	316	461
" 1937	835	612	510	470	425	397	564
Steget med pCt.	18	22	15	23	22	25	22
1934/37 i Gens.	768	549	467	422	385	354	506
4) Deraf Maskinudgifter 1934	35	31	26	24	24	27	28
" 1937	39	31	27	26	27	30	30
Steget med pCt.	12	0	5	8	13	10	8
1934/37 i Gens.	38	32	27	25	26	28	29
5) Som 4) i pCt. af Driftsomkostninger ... 1934	5,0	6,2	5,9	6,3	6,9	8,5	6,5
" 1937	4,6	5,0	5,3	5,5	6,4	7,6	5,7
1934/37 i Gens.	5,0	5,8	5,7	6,0	6,7	8,2	6,2
6) Arb.løn til fremmede og til Fam. eget Arb. (ud. Driftsled.løn) 1934	261	160	136	116	107	105	148
" 1937	288	189	155	143	128	127	179
Steget med pCt.	10	18	14	23	20	21	21
1934/37 i Gens.	276	174	146	130	118	116	166
7) Som 6) i pCt. af Driftsomkostn. 1934	37,0	31,8	30,8	30,4	30,8	33,2	32,3
" 1937	34,5	30,9	30,4	30,4	30,1	31,9	31,8
1934/37 i Gens.	36,0	31,7	31,2	30,8	30,7	32,6	32,1
8) Nettoudbytte 1934 ...	87	69	70	67	68	53	71
" 1937 ...	41	57	53	53	53	59	52
formindsket med pCt.	51	11	24	20	21	+11	19
1934/37 i Gens.	81	77	72	69	69	62	73
9) Forrentningsprocent 1934	3,3	3,3	3,6	3,9	4,2	3,4	3,6
" 1937	1,5	2,6	2,7	2,9	3,1	3,5	2,5
1934/37 i Gens.	3,0	3,7	3,7	3,9	4,1	3,9	3,6

ningerne for Smaabrugene er større end ved de store Brug. En særlig stor Forskel er der mellem de smaa Bønderbrug og Husmandsbrugene, nemlig 219 Kr. pr. ha.

Maskinomkostningerne er størst pr. ha i Smaabrugene, mindst i de middelstore Brug fra 30 til 50 ha og stiger saaledes igen i de større Brug. Hvis Maskinomkostningerne derimod angives i Procent af de samlede Driftsomkostninger, er de størst i de store Brug, nemlig gennemsnitlig 8 pCt. af samtlige Driftsomkostninger. Det betyder, at Maskinomkostningernes Andel i samtlige Driftsomkostninger stiger ca. 64 pCt. fra de mindste Brug til de store Brug.

Arbejdsomkostningernes Byrde er størst i Smaabrugene og falder med stigende Ejendomsstørrelse. Meget paafaldende er Stigningen paa 102 Kr. pr. ha i disse Omkostninger for Ejendomme af Størrelse 10—20 ha til de mindste Brug. Fra de store Brug til de mindste Brug er der en Stigning paa 138 pCt. Naar Arbejdsomkostningerne sættes i Forhold til samtlige Driftsomkostninger udgør de for Smaabrugene den absolut største Procentdel, nemlig 36.

Arbejdslønnernes procentiske Andel i Driftsomkostningerne udviser dog langt mindre Forskelligheder mellem Ejendomsgrupperne end de absolutte Udgiftstal. Lavest ligger Procenttallene med 30,7 for Ejendomme i Gruppen 50—100 ha.

Det mest bemærkelsesværdige i foranstaaende Tabel er, at Maskinomkostningerne gennemsnitlig kun udgør 6,2 pCt. af samtlige Driftsomkostninger, medens Arbejdsomkostningerne gennemsnitlig andrager 32,1 pCt. af samtlige Driftsomkostninger. Maskinomkostningerne forholder sig saaledes til Arbejdsomkostningerne som 1 : 5.

Dette Forhold gør det berettiget at drage den Slutning, at der gennem en Sænkning af Arbejdsomkostningerne og en Stigning i Maskinomkostningerne vilde kunne indtræde en Sænkning af begge disse Driftsomkostnings-Grupper, taget under eet. Naar der her er Tale om Sænkningen af Arbejdsomkostningerne, saa tænkes der ikke paa en Lønnedsættelse for den enkelte Landarbejder, men derimod paa en Nedgang i Antallet af Landarbejdere. En saadan Formindskelse vilde stemme overens med Danmarks nuværende samfundsøkonomi.

miske Stilling, saaledes som det senere vil blive paavist. Der kan endog blive Tale om en Lønstigning for Landarbejderne. I dette Afsnit er Talen imidlertid kun om Sagens driftsøkonomiske Side.

Af Hensyn til Oversigten skal først paa en Maade gaas den modsatte Vej, idet vi vil se paa Spørgsmaalet fra „Maskinfjendens“ Side; derefter ud fra Betragtningmaaden: Forøgelse af Mekaniseringen. Der gives herefter følgende 2 Muligheder:

a) Maskinkontoen indskrænkes. Der kan hertil bemærkes, at en fuldstændig Bortskaffelse af denne Konto ikke er mulig, fordi f. Eks. Harver, Tromler og andre Maskiner stadig maa benyttes. Der vil derfor af de ca. 6 pCt., som Maskinomkostningerne udgør, højst kunne spares de 5. Saa ser Opgørelsen saaledes ud:

Indskrænkning af Maskinkontoen med 5 pCt. af	
Driftsomkostningerne, Rest	1 pCt.
Forøgelse af Arbejdsomkostningerne med disse	
5 pCt., d. v. s., at de hidtidige Lønudgifter	
paa ca. 32 pCt. af samtlige Driftsomkostninger	
bliver forhøjet med $1 : 6,4 = 15,6$ pCt.,	
hvilket giver	37 "
	<hr/>
Ialt	38 pCt.

Her er saaledes gaet ud fra, at Maskinomkostningernes og Arbejdsudgifternes Andel af samtlige Driftsomkostninger taget under eet er forblevet den samme; den andrager nemlig under de nuværende Forhold rundt regnet $6 + 32 = 38$ pCt. Skønt Lønudgifternes Andel af samtlige Driftsomkostninger kun er regnet at blive 5 pCt. højere for ikke at lade den stige mere, end Maskinomkostningerne regnes at være gaet ned, er det mere end tvivlsomt, om man med en Forøgelse af Lønudgifterne med ca. 15 pCt. vilde kunne beskæftige saa mange flere Arbejdere, at Bortfaldet af maskinelt Arbejde vil

kunne erstattes af Haandarbejde. Naar man yderligere tager den ringere Arbejdsudnyttelse ved Haandarbejde i Betragtning, synes denne Vej ufarbar.

b) Maskinomkostningerne forøges. Lad os antage, at disse fordobles; da vil Opgørelsen ved den tilsigtede, anslaaede ringe Nedgang i Arbejdsomkostningerne paa 25 pCt. stille sig saaledes:

Maskinomkostningerne fordobles	12 pCt.
Arbejdsomkostningerne gaar ned med 25 pCt. til	24 "
	Ialt .... 36 pCt.

Det betyder, at Maskinomkostningerne og Arbejdsudgifterne tilsammen er gaaet ned med ca. 2 pCt., skønt det i Praksis er saaledes, at der ved en Fordobling af Maskinantallet vil blive sparet mange flere Arbejdere end her antaget. Yderligere kommer hertil, at Bruttoudbyttet vil stige endnu mere ved en stærkere Mekanisering. Naar der saa tages Hensyn til, at ogsaa Industrien vil blive hjulpet gennem en stærkere Mekanisering, at endvidere de Landarbejdere, der forsvinder og som i hvert Fald er utilfredse med deres Løn, vil kunne blive optaget i Industrien, saa er denne sidste Vej at anse for den rigtige; de tidligere antydede samfundsmæssige Virkninger heraf vil blive gjort til Genstand for nærmere Omtale i næste Afsnit.

Indholdet af dette Afsnit kan nu sammenfattes saaledes:

- 1) Den danske Landmand maa prøve paa — under behørig Hensyntagen til de samfundsmæssige Forhold — at gøre sin Bedrift saa rentabel som muligt. Det gunstigste Driftssystem hertil maa findes.
- 2) Ved Undersøgelsen af et stort Antal Landbrugsbedrifter i Aarene 1933/34—1936/37 fremgik det, at Maskinomkostningerne og Arbejdsomkostningerne gennemsnitligt forholder sig til hinanden som 1 : 5 (ved mindre Brug som 1 : 7, ved større Brug som 1 : 4).

- 3) Da Arbejdsudgifterne foreløbig vil være i stærkere Stigning end Maskinomkostningerne (Lønningerne i Landbruget har endnu ikke tilpasset sig Industriens) vil Bibeholdelsen af den nuværende Grad af Mekanisering — eller muligvis endog en Formindskelse af den — bevirke Nedgang i Nettoudbytte. Landbruget maa derfor forsøge at faa Mekaniseringsgraden til at stige, ogsaa paa de middelstore Ejendomme.

III.

Der staar endnu det Spørgsmaal tilbage at besvare, om en Forøgelse af Mekaniseringsgraden i det danske Landbrug ogsaa vil kunne anses for forsvarlig set fra et samfundsmæssigt Synspunkt; thi i modsat Fald kan en saadan Forøgelse, trods Fordelene for Landbrugsbedrifterne, ikke komme i Betragtning. Til Besvarelse af Spørgsmaalet skal de nuværende Forhold for Landbrugets store Rival, nemlig den danske Industri, nærmere omtales.

Med Henblik paa Forholdene i Danmark kan der virkelig tales om en Rival; ganske vist har Danmark allerede før Krigen haft en selvstændig Industri, men Forholdene har efter Verdenskrigen gennem det stærke Opsving af den danske Industri tilspidset sig saaledes, at det i Faglitteraturen for Alvor drøftes, om ikke Danmark burde blive et Industriland. For Tyskland, som paa Grund af sine Jordbunds-Rigdomme i langt højere Grad end Danmark synes forudbestemt til Industriland, har nu Verdenskrigens og Efterkrigstidens Erfaringer netop vist, at kun ved et Samarbejde mellem Landbruget og Industrien kan der fremkomme et erhvervmæssigt Genopsving, og at den ene Part uden den anden eller endog i Kamp mod den anden ikke kan komme ud af en Krisetilstand. Det skal være Opgaven i dette Afsnit at undersøge, om man gennem en stærkere Mekanisering af Landbruget kan fremme Opnaaelsen af erhvervmæssig Ligevægt mellem Industri og Landbrug og dermed forbedre Danmarks samfundsøkonomiske Stilling.

For at anskueliggøre Udviklingen af den industrielle Produktion i det sidste Tiaar skal Produktions-Indexet for Aarene 1927—37 anføres; det androg, naar det for 1935 sættes lig 100:

1927: 69	1931: 80	1935: 100
1928: 74	1932: 73	1936: 104
1929: 80	1933: 84	1937: 109
1930: 86	1934: 94	

Bortset fra Kriseaarene kan der fastslaaes en Stigning i den industrielle Produktionsmængde, den er for Aaret 1937 ca. 58 pCt. højere end for Aaret 1927. Et lignende Billede viser Stigningen af den industrielle Produktion, naar man ser paa den danske Ind- og Udførsel af Maskiner og Maskindele:

	Maskiner og Maskindele: 1000 Kr.	
	Indførsel	Udførsel
1932	23 300	17 400
1933	31 900	21 500
1934	33 663	29 340
1935	32 105	31 839
1936	39 021	39 095
1937	44 011	48 126

Det fremgaar heraf, at Udførslen fra Aaret 1936 oversteg Indførslen; efter alle Solemærker at dømme er en Standsning af denne Eksportstigning ikke at vente. I samme Grad, som Udførslen af industrielle Produkter er steget, er Udførslen af Landbrugsprodukter dalet. Efter Landbrugsraadets Beretninger er Landbrugsudførslen i Procent af den samlede Udførsel gaaet ned som følger:

1932: 81,5 pCt.	1934: 77,4 pCt.	1936: 75,1 pCt.
1933: 80,5 pCt.	1935: 75,1 pCt.	1937: 74 pCt.

Forøgelsen af den industrielle Produktion og den dermed sammenhængende Udførselsstigning saavel som Formindskelsen af Udførslen af Landbrugsprodukter har sin

Aarsag i Danmarks erhvervsøkonomiske Tilknytning til Tyskland (og England).

At Stigningen i den danske Industriproduktion har haft en Omgruppering af Arbejdskraften til Følge, er forstaaeligt; betydende fremfor alt er, at Industrien, som har sit Hjemsted i Byerne, drog Arbejdskraften bort fra Landet. Dette er altsaa at betragte som en Aarsag til Flugten fra Landet, hvis anden Aarsag vi nu skal se nærmere paa, fordi den er af stor Betydning for Besvarelsen af Spørgsmaalet om, hvorledes det spændte Forhold mellem Industri og Landbrug i Fremtiden kan blive forbedret. Warning har i en af sine Bøger bl. a. anført følgende Aarsager til Vandrigen fra Land til By:

- 1) Stigningen i den industrielle Produktion.
- 2) Fremskridtene i Landbruget bevirker, at en stadig mindre Procentdel af Befolkningen behøves til Fremstilling af de nødvendige Næringsmidler. Den derved sparede Arbejdskraft vandrer ind i Byerhvervene og forøger Forbruget af Byernes Produktion.
- 3) Landmændene beskæftiger sig nu udelukkende med Landbruget, medens de tidligere ogsaa drev Husflid.
- 4) I Byerne beskæftiges derfor nu mere end tidligere „indirekte Landmænd“, som f. Eks. fremstiller Landbrugsmaskiner.
- 5) Fremskridtene i Samfærdselen har ført med sig, at meget mere Arbejdskraft end tidligere er beskæftiget indenfor Handelens og Samfærdselens Omraader; Handel og Samfærdsel har fortrinsvis deres Hjemsted i Byerne.
- 6) Landmændenes Forkærlighed for ugift Arbejdskraft har bevirket, at der ikke bygges tilstrækkeligt af Boliger for Landarbejdere; som gifte kan de kun finde Bolig i Byerne.
- 7) Da Landarbejderne indtil for kort Tid siden ikke var organiserede, er deres Løn ikke blevet tilpasset Byarbejdernes Lønninger — og dertil kommer yder-

ligere, at den faste Medhjælper, naar han bliver sagt op, ikke alene mister sin Løn, men ogsaa sin Bolig og Kost. Han er altsaa i højere Grad „slaaet ud“ end den opsagte Fabriksarbejder med Hensyn til at faa et Værelse et eller andet Sted paa Landet. En af Hovedaarsagerne er imidlertid, at Medhjælperne ikke har nogensomhelst Fremtidsmuligheder.

Antallet af faste Landarbejdere og faste Daglejere er gaaet ned ved den tiltagende Belastning af Landbrugernes Lønningskonto, fremfor alt paa de større Gaarde. Landmanden arbejder af økonomiske Grunde mere end hidtil med i sin Bedrift; for at spare Lønninger erstatter han de faste Daglejere med løse Daglejere (Sæsonarbejdere). Paa Grund af den for Landarbejdere fremdeles ringe Løn flytter stadig flere Landarbejdere bort fra Landbruget og vandrer ind til Byerne. Men netop Problemet d e n f a s t e L a n d a r b e j d e r (Daglejer) er af Betydning for vor Undersøgelse, fordi den faste Landarbejders Medvirken er at opfatte som Grundlaget for en sund og livskraftig Landbrugsbedrift; thi kun en gennem lang Tid med Bedriften forbundet Arbejde, med Fremtidsudsigter i sin Virksomhed, vil præstere den Flid og Omhu med sit Arbejde, som er saa nødvendig i en Landbrugsbedrift og som kan forene Landmanden og Landarbejderen i et Fællesskab.

Den danske Landarbejders Lønforhold skal nu gøres til Genstand for nærmere Omtale, idet netop for lave Lønninger ofte angives at være den væsentligste Aarsag til Flugten fra Landet. Da de faste Landarbejders Løn bestaar af et Kontantbeløb og Kosten, er det vanskeligt at angive Gennemsnitsstørrelsen af Aarsfortjenesten; af samme Grund er ogsaa en Sammenligning med andre Arbejders Lønninger vanskelig. Kontantlønnen for faste Landarbejdere har i de sidste Aar ifølge Meddelelser fra Det landøkonomiske Driftsbureau bevæget sig saaledes:

Kontant Løn til faste Landarbejdere og Daglejere 1909—37.

Aar	Faste Daglejere Kr.	Løse Daglejere Kr.	Forholdstal, naar 1909—15 sættes = 100	
	pr. Aar	pr. Dag	Faste Daglejere	Løse Daglejere
1909—10	311	1,88	100	100
1914—15	362	2,30		
1931—32	574	3,66	171	175
1932—33	513	3,26	152	156
1933—34	516	3,42	153	164
1934—35	549	3,76	160	180
1935—36	606	4,20	180	201
1936—37	689	4,44	205	212

Til Sammenligning kan anføres, at den gennemsnitlige Timeløn for ufaglærte Arbejdere i Byerne i Aarene 1931—35 har været som følger:

Gennemsnitlig Timeløn for ufaglærte Arbejdere 1931—35:

Aar	Hovedstaden	Provinsbyerne
1931	140	121
1932	139	121
1933	140	121
1934	141	122
1935	144	123

Oversigten over Lønforholdene paa Landet viser, at Lønningerne gik ned for begge Arbejdsgrupper fra 1931/32 til 1932/33, men siden dette Aar har de været i stadig Stigen. Sammenligner man denne Bevægelse med den Timeløn, som ufaglærte Arbejdere har opnaaet, ses det tydeligt, at der ikke her har fundet en saa stærk Tilbagegang Sted i Aarene 1931—33.

Det er iøvrigt bemærkelsesværdigt, at Daglejerslønnen ikke er faldet saa stærkt som de faste Landarbejders Løn, og siden den Tid er Lønnen for løse Daglejere igen steget stærkere end Lønnen for de faste Landarbejdere. Dette beror sikkert paa, at Efterspørgslen fra Landbrugets Side efter Daglejere er blevet større, en Følge af, at Antallet af faste Medhjælpere er gaaet tilbage.

Selvom der kan gøres Indvendinger imod at sammenligne Medhjælperlønninger med ufaglærte Arbejderes Lønninger i Byerne, fordi den virkelige Værdi af Pengebeløbet er forskellig de to Steder, saa kan det dog anføres, at Medhjælpernes gennemsnitlige Timeløn, naar Kosten lægges til det Beløb, som Pengelønnen beregnes til, ikke oversteg 50 Øre.

Beregnet pr. Dag betyder det, at den ufaglærte Arbejder i København og i Provinsbyerne i Løbet af en 8 Timers Arbejdsdag tjener 11,52 Kr. henholdsvis 9,84 Kr., medens Landarbejderen opnaar 4,44 Kr. + ca. 1 Kr. for Kost, ialt 5,44 Kr. daglig.

Det er forstaaeligt, at denne Udvikling af Lønforholdene har øget Landbougdommens Interesse for at søge Beskæftigelse i Byen. Denne Interesse er forøvrigt ikke blot nu, men allerede gennem mange Aar blevet understøttet af den betydende Forskel i Arbejdstidens Længde paa Landet og i Byen.

Vi har set, at Mængden af Arbejdskraft i Landbruget i de senere Aar — trods Lønstigning — stadig har været nedadgaende; Aarsagen hertil ligger i, at:

- 1) Lønnen og Arbejdstiden saa vel som de ringere Fremtidsmuligheder set fra Arbejderens Synspunkt ingen Opmuntring byder for ham til at blive ved Landbruget, men sender ham lige i Armene paa Byerhvervene.
- 2) Set fra Bedriftens Synspunkt kan ingen ekstra Belastning gennem forhøjede Lønninger finde Sted paa Grund af det allerede lave Nettoudbytte. Man kan nok sige, at der bestaar en Mangel paa Arbejdskraft paa Landet, men kun en Mangel paa Arbejdskraft paa de forhaandenværende Betingelser. Paa den anden Side behøvede Landbruget i det samme Aar 24 000 Arbejdere flere, som ikke var til at skaffe. Efter foranstaaende Bemærkninger synes dette at rumme en

Modsigelse. Af den Kendsgerning, at 24 000 Arbejdere mangler i Landbruget, fremgaar, at Landbruget ikke har Mulighed for at betale disse Arbejdere, som de gerne vilde beskæftige.

Problemet skal blot stilles rigtigt op. Thi naar f. Eks. en Landbrugsbedrift ikke anskaffer et Automobil, fordi Omkostningerne derved ikke vil kunne betales, og kun derfor — saa kan man ikke paastaa, at der bestaar en Mangel paa Automobiler, men derimod nok, at Bedriften mangler denne Automobil.

Mangelen paa Arbejdskraft er simpelthen slet ikke til Stede, og Tilbagegangen i Arbejdskraft for Landbruget har ikke sin Aarsag i Arbejdsmangel, thi Arbejdsmængden har ikke ændret sig, idet det benyttede Landbrugsareal er forblevet saa godt som uændret. Aarsagen til Tilbagegang i Landbrugets Arbejdskraft er i højere Grad den, at Landmændenes Evne til at betale Lønnen er gaaet ned; dette har hovedsagelig sin Aarsag deri, at Priserne paa Landbrugsprodukter i de sidste Aar stedse har været nedadgaaende. En Løsning vil kun være at finde, saafremt Landbrugets Mekanisering bliver langt mere fremskreden. Landmændene vil da ikke kunne komme uden om at anskaffe flere Maskiner og beskæftige flere voksne Landarbejdere. Gifte Landarbejdere er der ingen Mangel paa, og der har heller aldrig været nogen Mangel. Naar det først er blevet bekendt, at ældre, gifte Landarbejdere vil kunne beskæftiges paa gunstige Betingelser, vil der ogsaa findes yngre Arbejdere, der ønsker at erhverve denne Stilling.

Disse gunstige Betingelser kan tilvejebringes derigenem, at en Stigning af Mekaniseringsgraden fører til, at der beskæftiges et mindre Antal Landarbejdere, som i hvert Fald maa have en vis teknisk Uddannelse og derfor kunne opnaa en højere Løn; de højere Lønninger, som de faar betalt, har deres Berettigelse i Arbejdernes bedre Uddannelse.

Maskinanvendelsen maa med dette Formaal for Øje forøges paa alle Ejendomme.

Paa de større Gaarde maa f. Eks. Traktoren betragtes som et uundværligt Supplement til Hestekraften i arbejdsstravle Perioder, men en fuldstændig Overgang fra Hestekraft til Traktordrift er stadigvæk en Sjældenhed i det danske Landbrug. Paa de mindre Gaarde har man taget næsten fuldstændig Afstand fra Muligheden af at anvende Traktor, fordi den vil have for faa Arbejdstimer aarligt i Bedriften. Den danske Industri maa gøre sig Anstrengelse for at bringe en mindre og i Indkøb billigere Traktor paa Markedet, eller en saadan maa indføres. I Tyskland er der under det Offentliges Medvirken gjort et stort Fremstød for at motorisere de mindre Gaarde. Men i Danmark er Prisen for en Traktor ogsaa højere end hos os; dertil kommer, at den stærke Udbredelse af Elektriciteten som Kraftkilde er en stærk Hindring for Traktorens Anvendelse, saaledes at der ikke er nogen særlig Interesse til Stede for Traktoren som stationær Drivkraft; tilmed er de nye, billige Dieselmotorer fordelagtigere hertil. Til Trods herfor er Interessen for Anvendelse af Traktorer ret stor paa de mindre Gaarde, og man ser med Opmærksomhed paa Forholdene i Tyskland, i særlig Grad paa de offentlige Foranstaltninger paa dette Omraade.

Det danske Landbrugs nuværende, vanskelige Stilling lader sig forbedre ved en tiltagende Mekanisering i Landbruget, da den store Prisforskel mellem Landbrugsprodukter og Industriprodukter derved vil formindskes. De danske Landmænd spørger sig selv med Rette: Har Landbruget og den enkelte Landmand i Driftsaaret 1937/38, som absolut vil kunne betegnes som et Aar med stigende Konjunkturer, haft en tilsvarende Andel i den Konjunkturgevinst, som de danske Erhverv i Almindelighed har haft? Dette Spørgsmaal maa besvares benægtende. Som Bevis kan anføres, at den skattepligtige Indkomst i Landbruget fra 1925 til 1938 er gaaet ca. 40 pCt. ned, medens den er steget omkring 5 pCt. for de øvrige Erhverv.

Hvis Landbrugets Mekanisering bliver videre udviklet, saa vil det ogsaa lykkes at faa Beskæftigelse til de, der endnu er Arbejdsløse — ganske vist faar Størstedelen Beskæftigelse i Industrien. Landbruget maa nødvendigvis afgive endnu yderligere Arbejdskraft, men vil og skal ogsaa kunne betale de tilbageblivende Arbejdere bedre. Da Maskinomkostningerne kun udgør en ringe Procentdel af samtlige Driftsomkostninger, vil en Forhøjelse af Lønningerne fuldtud være mulig, og samtlige Driftsomkostninger vil til Trods herfor blive mindre. Dette kan dog under alle Omstændigheder kun ske under den Forudsætning, at Produktionen trods den større Anvendelse af Maskiner ikke forøges, saaledes at Priserne ikke derved falder.

Medens den fra Landbruget frigjorte Arbejdskraft for Størstedelen vil kunne finde Beskæftigelse i den danske Landbrugs-Maskinindustri (og dens Hjælpegrene) paa en vis Maade som „indirekte“ Landarbejdere, vil de øvrige endnu tilstedeværende Arbejdsløse kunne blive indsat i de øvrige Industrigrene (Warming nævner Fabrikationen af Personautomobiler, Symaskiner, Skrivemaskiner, Kuglelejer, Glas og Porcelæn, fotografiske Apparater o. s. v.). Naar saa yderligere de danske Landmænds Fordringer bliver opfyldt:

- 1) Lettelser med Hensyn til Ejendomsbeskatningen,
- 2) At der ikke drives nogen yderligere Beskæftigelsespolitik, som bygger paa Importbegrænsninger, og sluttelig:
- 3) Opnaaelse af et lavere Renteniveau,

saa turde Landbruget i Samarbejde med Industrien have faaet et sundere økonomisk Grundlag for Fremtiden.

Dette økonomiske Samhørighedsforhold mellem Landbrug og Industri med Henblik paa en stærkere Mekanisering af Landbruget har *Dencker* givet følgende træffende Eksempel paa; han siger bl. a.: „En Landmand

køber sig en lille Universal-Traktor og erstatter med den sine to Heste. Derved bliver ca. 2 ha frigjort til Produktion af Salgsprodukter til menneskelig Ernæring. Han sælger altsaa mere i Byen og køber derfor atter mere fra Byen. Hans Bedrifts ydre Kredsløb, som gaar over Byens Byttemarked, er forøget. Derved er der blevet skabt Arbejde i Byen. Landmand B., hvis Bedrift er nøjagtig lig Landmand A.'s, anvender nu som før Trækdyr, hvis Foder bliver produceret i egen Bedrift. Sammenlignet med A er Bedriftens indre Kredsløb forøget, det ydre derimod mindre. I Byen bliver der intet Arbejde skabt. Hvori ligger nu Forskellen mellem A. og B.? I første Tilfælde bliver Mennesker ernæret i Byen, i andet Tilfælde Hestene derude paa Marken. Vi har imidlertid intet Problem med Arbejdsløshed blandt Heste, derimod blandt Mennesker, som alle har en Ret til Arbejde."

Noget lignende stiller det sig ogsaa her, men Eksemplet er dog kun rigtigt anvendt, hvis Bedriftens og Landarbejdernes Købekraft forøges, ikke gennem en Forøgelse af Produktionen, men gennem en Stigning af Nettoudbyttet og højere Løn.

Konklusion.

- 1) Opblomstringen af dansk Industri, som har sin Aarsag i Danmarks økonomiske Tilknytning til Udlandet, byder gunstige Forudsætninger for en stærkere Mekanisering af Landbruget.
- 2) Den voksende Flugt fra Landet har sine Hovedaarsager i de ugunstige Beskæftigelsesforhold og de utilfredsstillende Lønvilkaar. De daarligere Beskæftigelses- og Lønforhold kan stilles gunstigere derved, at Mekaniseringsgraden bliver forøget.
- 3) De samfundsøkonomiske Virkninger af en stærkere Mekanisering vil være følgende:
  - a) Selvom Arbejder-Afskedigelser paa Landet i Almindelighed vil betyde et forøget Udbud af Arbejdskraft og dalende Lønninger, vil Følgerne

heraf ikke indstille sig saaledes i Danmark. Den danske Industri er nemlig under Udbygning, og den ledige Arbejdskraft vil derfor blive overtaget af Industrien, saa at en Sænkning af Lønningerne saavel i Industrien som i Landbruget ikke vil være at frygte.

- b) Den stærkere Mekanisering vil fremkalde en Nedgang af Driftsomkostningerne. I intet Tilfælde bør den dog tjene til, at Produktionen vokser, men skal kun formindske Tabskontoen. I Betragtning af Danmarks Bestræbelser mod Selvforsyning ligger en Forøgelse af Landbrugsproduktionen heller ikke i Landets Interesse, men derimod en Forøgelse af den industrielle Produktion. Priserne paa Landbrugsprodukter vil ikke gaa ned af den Grund.
- c) Forhøjelsen af Lønningerne i Landbruget, som vil tilpasse sig Industriens Lønninger som Følge af Arbejdskraftens tekniske Uddannelse, bevirker en Stigning i Købekraft for Landbrugets Arbejdere, hvilket igen virker gunstigt ind paa Afsætningen af den forøgede industrielle Produktion.

Den stærkere Mekanisering vil altsaa kunne lade sig gennemføre uden nævneværdige økonomiske Forstyrrelser og vil kunne skabe en Udligning mellem Industri og Landbrug. Det drejer sig paa en vis Maade kun om, at et Antal forhaandenværende Landarbejdere præsterer en større Del af deres hidtidige Landbrugsarbejde i Landbrugs-Maskinfabrikkerne, thi i enhver Landbrugsmaskine findes et præsteret Arbejde, som kommer de egentlige Landarbejdere tilgode.

I Overensstemmelse hermed er der kun Tale om en Arbejder- og Arbejdsomflytning.